

N. A. Rubatin

Imede ja saladuste seas

Nr 2

**Kuidas kiivid kõnelevad
: ja laulavad :**

3 pildiga ja 1 joonistusega

„Mõtte“ kirjastus, Tallinnas
W. Ehrenpreisi trükk

N. U. Rubakin

**Ruidas kiwid laulawad
:: ja kõnelewad ::**

„Mõtte“ kirjastus, Tallinnas
W. Ehrenpreis'i trükk

N. A. Rubakin.

Imede ja saladuste seas.

- I. Imede ja salajõudude seas.
- II. Kuidas kiivid kõnelewad ja laulawad.
- III. Tutud suurest weeuputusest.
- IV. Suured imetegijad ja nende imeteud.
- VI. Tutud nägemistest ja wiirastustest.
- V. Tutud imearstimisest.
- VII. Tutud kuraditest ja nende wäljaajamisest.

ARHIIVKOGU

2

Tartu Ülikooli
Raamatukogu

216397

Ruidas kiwid kõnelewad ja laulawad.

Vanlew Egiptuse kjuu.

Poolsteist tuhat aastat enne Kr. sünd. oli Egiptuses suur ja tore linn, mida „sajawärawa Thebä'ks“ nimetati. Selle linna waresmed on weel praegu alles. Nendest waresmetest ja nende küljes olewatest kirjadest ning wanadest raamatutest selgub, mis linn see oli. Ta asus suure ja toreda Niiluse jõe kallastel.

Üks selle aja inimene kirjeldab seda linna nõnda:

„Vaialine on Niiluse tasane pind. Mägedeahelikud, mis teda kahelt poolt küllest piirawad, lõpewad Thebä ligidal ja awawad wägewale jõe laialise ruumi. Jõe parempoolsel kaldal, mägede taga, on furnud palaw kõrbe, mis kuni Punase mereni ulatab. Niisamasugune kõrbe on ka pahempoolse kalda mägede taga. Egiptlaste arwates olla see nii suur, et tema tagant juba surmariik algawat.

„Wägew Niiluse jõgi jookseb siin kahe mäeaheliku wahel. Mäed on otsekui seinad, mis teda kõrbe tuisikawa liiwa eest kaitsewad. Jõe ümbruses on alati suur liikumine ja elu. Niiluse kallastel asuwad wiljarikkad tasandikud. Jõe peeglitasasel pinnal ujuwad lootoslilled; kalda äärse pilliroo sees on enestele tuhandet seltfi linnud ja loomad põletawate päikesekiirte eest warju leidnud. Põllud on wiljaga kaetud; kaewude ümber kaswawad warjukad tshinarid. Hoolega hoitud datlipalmid tekitawad siin ja seal jahedaid metsa-salgakesti.

„Thebä linn asub mõlemil pool jõge. Tugewad tõlled, tammid ja paisjud kaitsewad uulitsaid ja linna lossisid weeputuse eest. Paremalt kätt idapoolne kallas on waraode asupaik. Jõe kaldal seisawad määratu suured kiwist jumala Ammoni templid; nende juu-

rest otse mägede jalani wenivad rias kuningate ja rikaste lossid ning uulitsad, millede äärtel üksteise ligi linnaelanikkude majad on. Kirju ja elav on liikumine Thebä uulitsatel.

„Ka läänepooljel Niiluse kaldal on hulk toredaid templid ja auseribaid. Koheluse seeft paistawad templitegruped ja ülespoole minewad sfinkside*) alleed filma. Templite kõrwal asuwad wiletsjad ütitesed ja wäikesed majakesed.

„Sel kaldal on matusepait, „furnute linn“, millele „Memnonium“ nimeks on pandud. Nendes hurtsikutes elawad balsameerijad; wäikeses majakeses leiduwad terwed aidad ja ladud kiwist ja puust sarkofagidid (puusarkifi) ning linasest riidest mähkmeid muumiate**) jauts, igasugu iluasjatefi nende kaunistusjeks ja loome jumalatele ohwerdamijeks. Neid kõiki wõib sealt igaüks osta. Siin ja seal haudade ümber liiguwad inimeste salgad, kes pühalikult laulawad; taugele kostawad nende wäikesed ja kurwad laulud.

„Libanoni mäed, mis jõeni wälja ulatawad, teewad äkilise pööre lääne poole; selle koha peal on sügaw mäelõhk Asafif; siis tulewad kõrged, äkiliselt allalangenud lubjamäed. Ühe määratu suure kaljuuupa sees puhkawad wanad keisrid ja kuningad uhketes sarkofagides, kellede juure pikad trepid ja kõrged kiwijeinad wiiwad. Selle kalju ees on suurepäraline tempel, mille naiskuningas Nunt-Amen lastis ehitada. Seda tõendawad seinadel olewad kirjad; sfinksideallee, mis 1600 jalga pikk on, wiib sellesse templisse. Tempelis leidub hulk imestamistwürilise ojaruwjega wäljameisterdatud gallereiid, uksti ja wärawaid, mis kõik kalju sisse ja kiwist wälja on raiutud. Temal on weel suuri templid, mida mitmed warao suguwõtsjad, kelle seas ka Tutmes, ehitada on lastnud. Peale nende leidub siin weel Amefis III tempel.

*) Sphing — naisterahwa pea ja rinnaga ning lõwi jalgadega müstikaline olewus. Wanad egiptlased raiufiwad neid kiwist wälja ja ustuufiwad nende sisse.

**) Wanad egiptlased püüfsid furnuid tõdunemise wastu kaitseba. Selles wõifid nad furnute seeft fikonnad wälja ja tegiwad nad sellekohase waigu ja balsami seguga sisse. Seda nimetatakse balsameerimijeks ja balsameeritud furnukeha muumiaiks.

„Selle templi ees on faks määratu suurt kaju, mis ühest terwest kivist on wälja raiutud. Üks on põhja- ja teine lõunapoolsel ehituseküljele asetatud. Alufega tükis on kumbgi üle kümne jülla kõrge. Need hiiglakujud istuwad troonitaulise istme peal, käed koos ja kiviised, liikumata näud ettepoole.

„Teisel kujul on järgmine pealkiri: „Tõekuningas, päikesepoeg, Amenofis, jumala Ammon-Na armualune, on need kujud oma isa Ammoni auks wälja lastnud raiuda. Ta lastis talle need suured kujud kõwast kivist panna.“

Need kujud on ka tõepoolest suured. Kui neid suure, neljakordse majaga kõrwu panna, siis ulataks nende pead ikka weel üle seejuga maja harja.

Kumbgi kaju on õlast kolm jülda lai. Kummagi raskus on wähemalt kolm miljoni naela.

Need määratu suured kujud, mis warao Amenofise tahtmisel on ehitatud, pidiwad tema wõimusest ja wägewusest kõigile aegadele ja rahwastele tunnistust andma. Ehitatud oliwad nad ligi nelja tuhande aasta eest.

Aastatuhanded on nendest mööda läinud. Päike on neid põletanud, kõrbetuul piitfutanud, ajahammas närinud, aga nad ei kartnud, nagu ka paljud teisedgi Egiptuse ehitused, templid, sfinksid, piramiidid jne, aega ei kardad. Täitsa õige oli wanadel egiptlastel wanafõna, et „kõik kardawad aega, aga aeg kardab piramiidid“. Ja mitte ainult piramiidid, waid ka paljud muud Egiptuse mälestusmärksid. Kõik warao eest lendasid aastasajad ja aastatuhanded nagu tunnid mööda; ahwardawa wailusega waatas ta oma maa ja rahwa saatust pealt. . . Ta nägi hirmsaid ärawõitjaid makedonlast, nägi Ptolomäusede soost Egiptuse kuningate au ja hiilgust, nägi ka wõidurikkaid roomlast. Kõik need ärawõitjad walitsetiwad kordamööda Egiptuse maa üle, rahwast rõhudes ja kurnates, igaüks omamoodi. Rõhujad waheldasiwad, aga rahwa kannatamine jäi ikka muutmataks. Ja aastad lendasid üksteise järele. Palju templid äwitas ajahammas, paljud lossid põletati maha ja riisuti tühjaks ja ehitati jällegi üles. Aga aeg hoidis siiski weel wäga palju alal. . . Määratu suurest raskusest hakkas maapind

Amenosise all siise wajuma ja langetas kju ettepoole. Sellegi-
pärast wõis ta weel aastajadafid otja oma maa saatuft pealt
waadata.

Selle aja jooftul oli maatera juuri muudatusi ja tähtsaid
jündmuft läbi elanud. Tekkifid uued ja kadufid wanad rahwad
maa pealt. Tekkifid ka uued riigid ja kadufid wanad. Wõimsana
kõlas wana Helleni (Greekamaa) au; wapralt algas ja õnnelikult
lõppes selle wäikefe maakefe sõda suure Persia kuningriigiga. Oitfeftid
kunstid ja teadused. Tekkifid uued riigid, uued seadused. Ja kiwift
Amenosifis waatas ifka weel kõike waitides pealt, nagu wodatef, mis
weel sünnib.

Langes ka kuulus Hellen, efite makedonlaste ja hiljem room-
laste alla. Sinna ehitati Rooma linn.*) Wäikeft linnakeft lagu-
nes roomlaste wägewus üle Italia, üle terve lääne Euroopa, üle
Wahemere ja weel kaugemalegi laiali; Karthago, Greekamaa, Siiria,
Palestina, Wäike-Aafia, Egiptusemaa, Afsiiria, Baabel ja paljud
teifed maad langefid kõif üksteife järele peaaegu kuni India piirini
Rooma riigi alla. Meift maadest oliwad paljud aastate pooleft
Amenosifeft nooremad. Nii jõudfiwad paljud kuningriigidgi tekkida
ja kaduda, aga Amenosifis elas ifka weel, istus waitides oma kiwi-
fel troonil ja waatas endift wiift kiwiste filmadega kaugufesse, nagu
wodatef, mis tulewit toob.

Kiwid hakkafid kõnelema.

Ja äkitselt sündis ime: kiwift Amenosifis hakkas kõnelema. Näis,
nagu oleks niifugune aeg käes, kus kiwid räägiwad.

Näakima hakkas nimelt see kju, mis, nagu eespool üteldud,
põhjapoolsel ehitufeküljel seifis.

27. a. enne Kr. sünd. raputas Egiptuse pinda hirmus maa-
wäriwimine; paljud templid said ära purustatud, paljud kujud
langefid maha. Maawäriwimine ei annud ka Amenosifele armu.
Wõnisada aastat enne maawäriwimist tekkis sellesse kujusse põiti lõhe

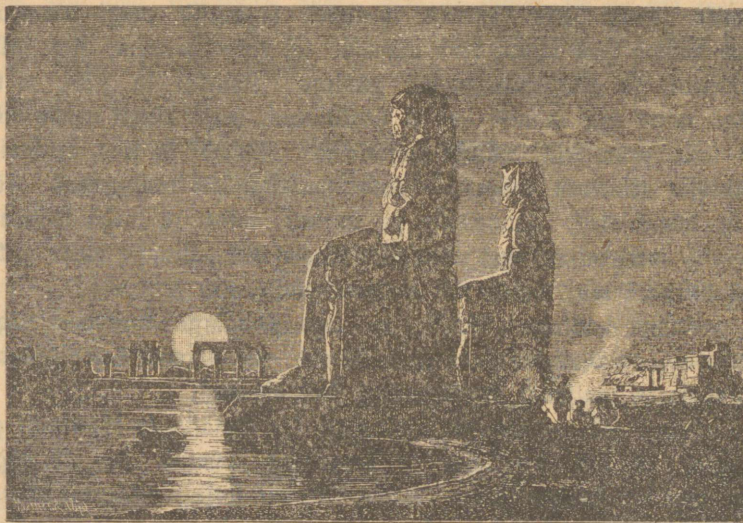
*) Selle üle leiud pitsemat N. Rubakini raamatus: „Разсказы о
великихъ событіяхъ разныхъ временъ и народовъ.“ Траутстaja
wäljaanne.

fiisse. Wäheawal hakkas see suurenema ja lõpuks jagunes kuu kahte osasse, pealmisesse ja alumisesse. Maavärisemise ajal kulus pealmine pool alumise ette maha.

Nüüd oli ajahammas ometi tord jellele kiwist kangelasele, Amenofis III au tunnistajale, peale hakanud.

Uga lugu läks ometi teisiti, ja kiwimüraka au algas alles nüüd peale. . .

Mõne aja pärast kajas üle terve Egiptusemaa, ja lõpuks üle kogu maailma, wäga suurt imestust äratav teade. Kõneldi, et igal hommikul, kui päikesekiired juba wähe kujutwaret soendawad, hakkawat see o i g a m a; oigawat nagu inimene, pikka ja kaeblikult. . .

Memnoni mälestusfambad praegusel kujul.

Sah, kujumürakas oigas tööpoolest. . . Ei tea, kas ta oma äwitatud ja laastatud riigi pärast oigas? Wõib olla, tundis ta nüüd kahjatust oma alamate ja waenlaste üle, kellega ta omaajal nii halastamata ja toorelt ümber käis? Ehk leinas ta selle piirita ülekohtu ja wägivalda pärast, mis teana ümbruses wahetpidamata aastatuhandeid wältas? Wõi tüütas teda inimesesugu ära, kes ihta

ja alati nõrkade ja wägewate, näljaste ja sõnnute, rikaste ja waeSte, rõhujate ja rõhutute kilda jaguneb? Mis üle Amenofis oigas, on teadmata, aga et ta tõeste oigas, see on igatahes kindel: tema oigamist wõis iga soowija kuulata. Selleks oli tarwis ainult warahommikul kaju aluse juure minna ja seal päikefetõusuni oodata. Amenofis oigas ainult koiduajal.

Kuidas kuulujutud imede üle tekkivad ja kaswawad.

Seesugune imelik nähtus äratas suurt tähelepanemist.

Ja kas see siis tõeste ime ei ole, kui lihtne, harilik kiwi äkitselt inimesehäälega oigama hakkab! Ja ei oiga ainult, waid nagu räägiks sõnugi sekka. Sellest imekiwist lagunesid peagi põnewad jutud rahwa seas laiali; kord oigawat ta, kord naerwat, siis jälle kõnelewat, ja ifka mitmesuguse häälega. Kõneldi ka seda, et ta siisgi mitte iga inimese ees ei häälitsewat, waid ainult nende ees, kes talle enam ehk wähem meeldiwad. Kõneldi ka seda, et kiwist Amenofis teinekord inimestele nende saatustgi ette kuulutawat. Kõneldi nägemistest, ilmutustest ja imedest, mida ta korda saatwat. Kõneldi weel mitme muu asja üle, kõneldi nii palju, et raske oleks neis juttudes tõde walest wõi wäljamõtetest ära lahutada.

Leidus rohkesti inimesi, kes oma filmadega seda imet näha tahtsiwad. Paljudest maadest reisi siwad uudishimulikkude hulgas Thebäasse ja kuulsiwad ka tõepoolest kiwi oigamist.

Jutud selle oigawa Egiptuse kiwi üle ulatasid ka Greekasse ja Rooma. Paljud greeklased ja roomlased soowisid oma kõrwaga kiwi oigamist kuulda jaada. Enne, kui ime siisse uskuma jääda, tahtsid nad teda ka läbi katsuda. Ent suurem hull ei mõtelnudgi läbikatsumisega põhjuste uurimise peale. Jäiwad kohe imesse uskuma, uskusiwad teiste inimeste sõnade järele. Mis neid oigawa kiwi juure kutsus, oli paljas uudishimu, muud midagi.

Imel on pealtuägijaid.

Palju uudishimulisi tuli kiwi kõnelemist ja oigamist kuulama. Nende seas oli ifegi selle aja tähtsamaid mehi: Luikan, Juwenal,

Pausanias, Dio jpt. Paljud lõikafid mitmesuguseid kirjafid selle hiiglaste alusesse.

Seal on lugemata hull mitmeleelseid kirju. Üks kiri on näituseks järgmine: „Mina, Tiitus Julius Lupus, maavalitseja Egiptuses, kuulsin sind (s.o. kiwi) esimesel tunnil oigawat.“ Üks teine kiri lausub: „Junifulanos Harisius Latopolist, Hermonti strateg (wäepealik), kuulasin sind ühes oma naise Julwiaga loiduajal. Harisius tõi sinule ohwri ja kästis need riad sinu auks aluse sisse lõigata, et sa temaga rääkisid ja teda termitafid.“

Keegi Arrius lõikas kaju alusesse neli rida, mis ta ühest raamatust oli wälja wõtnud: „Suured jumalad! Mis sugust wägewat imet ma oma filmadega näen! See on jumal, see on üks taewaelanit, kes kaju sees asudes oma häält kuulda lasseb ja rahwa hullufid kokku tõmbab. Tõeste, ei iialgi lähe ühelgi surelikul korda niisugust imet teha.“

Ja tõepoolest, kiwi rääkimine paistis igauhe meelest lausa ime olewat; paljud kuulsid hääle asemel sõnu ja peaaegu terweid kõnesidgi.

Tuli aga ka neid juhtumisi ette, et koit kiwi oigama ei pannud. Ta wakis mõnikord. Kord sõitis selle kiwi juure Rooma kuningas Adrian ühes abikaasa Sabinaga. Seekord oli kiwi kõrget abielupaari petnud. Seda tõendab üks kiwiselõigatud kiri.

Kuninga proua muutus suurest uudishimust päris kannatlikuks, ehk ta küll sellega oli harjunud, et ta käsku jalamaid pidi täidetama. Ta jäi öösels kiwi juure; ja teisel päewal kuulis ta ometi kiwi „jumaliku“ häält. . . Kiwisse raiutud kiri lausub, et kaju „juresmata walitsejate (s.o. Adriani ja Sabina) wiha kartusel kohe maheda heli kuuldawale lastnud ja sellega näidanud, et tal meelt mööda on surematadega (s.o. kuningaga ja ta abikaasaga) ühes wiibida“.

Mispoolest on need kirjad huwitawad? Sellepoolest, et nad ime pealtnägijate tehtud on. Kõik need pealtnägijad tunnistawad, et kiwid mõnikord tõeste oigada ja kõneleda wõiwad.

Mis see siis diete on?

Keegi ei kahtle, et see ime on.

Juba wanadest aegadest saadid püüdsid inimesed kuidagiwiisi arusaamata ja imelikku nähtust ära seletada. Nad arutasid selle juures nii:

Rääkiv kitwi on ime. Kui ime jünnib, siis rikub see harilikku looduse korda. Kes võib seda korda rikkuda? Iseenesest mõista, et ainult jumalad ja saladuslikud, üleloomulikud jõud, kes loodusest wägewamad on. Ja misjugused nimelt? Siin tuleb pühakirjadest järele waadata ja wanajuttude poole pöörata, kus jumalate üle kõneldatakse.

Selle kallal töötasid mitme rahwa liikmed, wäga targad ja õpetatud inimesed.

Õstitakse seletusi wanadest raamatutest.

Umber kahe tuhande aasta eest oli greeklastel kaks raamatut juure au sees, mis rahwa jutu järele targa lauliku Homeruse kirjutatud olivad. Ühe raamatu nimi oli „Ilias“, teise nimi „Odyssee“. Iliases jutustatakse wanadest Greeka jumalatest, Greeka kangelastest ja greeklaste ning troojalaste — suure ja wägewa Trooja wõi Ilium'i linna elanikkude — sõjast. Odyssees kõneldatakse Greeka kangelase Odysseus'e imelikkude juhtumiste üle, pärast troojalaste sõja lõppu, ja sellest kuidas jumalad alatasa tema saatusega tegemist tegid. Sellest on nüüd kolm tuhat aastat mööda läinud. Troojalaste riik oli Väike-Aasias, Wahemere ääres. Greeklaste ja troojalaste sõda wälitas mitu aastat ja wõitlused olid wäga ägedad. Wanajutu järele seganud jumalad endid ühtelugu selle sõja käigu sisse. Oma tuju ja tahtmise järele teinud nad inimestele kord kurja, kord jälle aidanud neid. Ilias ja Odyssee olid greeklastel, nagu juba üteldud, suure lugupidamise sees; kõike seda, mis raamatud sisaldasid, lueti täitsa tõeks, niisuguselt tõeks, millejuures enam mõeldagi ei tarwitfenud — seda tuli ainult uskuda. Ja usti ka.

Kuju wigamise kohta pöördi seletust otsides Iliase ja Odyssee poole. Nagu teada, pole wanad raamatud kõik mitte arusaadawas ega lihtsas keeles kirjutatud. Neid kirjutasid selle aja ini-

mehed, kus veel inimeste peades nüüdse aja selget arusaamist ei olnud, ega olnud neil praeguse aja kindlat teadust. Nad seletasid loodust ja elu segaselt ja tumedalt, ega mõistnud õigust ekstitusest, tõde walest lahutada. Mõistagi, et segasid mõtteid ja ekslikka seletusi waga kergeste jälle niisama wõeriti seletati. Wanaaja usalbus ja usk wanade raamatute sisse mõjusid selleks waga palju kaasa. Lõpuks selgub nagu iseenesest, et wanaaja ekfimisid ja wale uusi ekfimisi ja walei sünnitawad. Nii sünnib igalpool ja alati. Nii oli lugu ka selle Egiptuse ime — kiwi õigamise seletamisega.

Kas wanad raamatud seletawad wõi segawad ?

Odyssees leidusid mõned riad ühest wanast kangelasest — Memnonist. Teda kiidetakse nagu suurt sõjameest, kes „jumala sarnane“ olnud. „Ta on hiilgawa naisjumala Aurora, s.o. koidu poeg“. Koitu pidasid wanad greeklased üliloomulikuks ja imelikuks olewuseks, kes süia ja juua, armastada ja põlata wõis, kel lapsi wõib olla ja kes looduse ehk inimeste asjadega tegemist wõib teha. Odyssees üteldakse nii : „Warsti kerkib warases udus sündinud Aurora üles. Mul ei ole sugugi wastumeelne nutt paljuarmastatud sünnute pärast, keda kõigi saatuse on tabanud.“ Need raamatu sõnad on küll segased, aga niipalju wõib neist siiski aru saada, et siin jutt Koidu pojast kangelasest Memnonist on, ja et keegi sünnute järele leinab. Seletust otsides mindi veel teistegi Greeka wanade raamatute kallale.

Kuidas wana jutt teadmata põhjustel suuremaks kaswab.

Üks tähtsam raamat teiste hulgas oli „Theogonia“, s.o. „jumalate sündimine“. Selle oli tarf greeka luuletaja Hesiodus kirjutanud, kes 1000 a. enne Kr. sündimist ja 100 a. pärast Homerust elas. Theogonias kõneldakse juba täielikumalt Memnoni üle kui Odyssees. Seal on Memnonist terwe lugu ülewal. „Trooja kuningal Priamus'el, nii jutustatakse Theogonias, oli wend Tifon (Typhon). Naisjumal Aurora — Koit oli selle Tifoni abitaas. Neil sündis kaks poega; üks oli Memnon ja teine Emafion. See Emafion sai Athiopia — nüüdse aja

Abessinia ja Kuubia, Egiptuse naabruses olevate maade — tuningaks.

Kuid ka sellest on veel wähe. Ajajooksul kaswas jutt Memnoni üle veel suuremaks. Talle arwati uusi täiendusi juure, seda wiisi nagu neid ikka wälja mõeldakse: esiteks tähtsuseta lihandused, teiseks ilma et jutustajad seda isegi tähele paneks, ja kolmandaks — õiglaste ja tõsiste inimeste poolt, kes isegi ei tea mis nad teewad.

Hesioduse aegadest läks umbes sada aastat mööda. Greeka keeles ilmus uus wanaaja raamat salmides, mida „Äthiopida“ nimetati, s.o. lugulaul Äthiopiast. Selle raamatu kirjutas keegi Miletus'e linna luuletaja Arktiin. Seal räägitakse veel pikemalt Memnonist, sellest, kuidas Memnon 10 000 äthioplasega greeklaste wastu Trooja kuningale Priamusele appi läks, kuidas ta wõitles, kuidas ta Greeka kangelase Antilohose ära tappis ja selle eest ise wiimaks tapetud sai, kuidas surmukeha juures tema ema Koit kurwastas ja kuidas ta jumalate jumalalt Zeuselt oma pojale igawest elu palus. Zeus, jutustatakse raamatus edasi, austas Memnoni mälestust sellega, et ta tema põrmu mustadeks kullideks muutis, ja need kallestiwad tema haa peal Trooja lahinguid kujutades. Need olid saladuslised linnud „memnoniid“, kes surmapidu pidasid. Kuid Memnoni troostimata ema ei leidnud nendesgi imedes rahuldust. Ta wangistas oma poja hääle kiwikujusse, mis äthioplased Memnoni auks üles paniwad. Sellepärast hakkas kuju laulma ja kõnelema. „Ega kord, kui Aurora pimeduse seeft purpuripunaga üles tõusis ehk õhtul päitejelojamineku eel heleda leegina ennaft taewa all laiali lautas, tõusiwad kujust kurwad kaeblikud hääled. Hommitul, koidu tulekul helesiwad kujus rõemjad ja õrnad hääled; õhtul aga, kui eha kustus, kõlas tema armsa poja hääel sügawast kurwastuseft.

Näe mis wanas Greeka raamatus jutustati. Ja seda kirjutati ammu enne seda aega kui Egiptuse warao Amenofise kiwikuju kumise ma hakkas. Kuju hakkas mitu sada aastat pärast raamatu kirjutamist rääkima.

Kui greeklased imelikult kõnelewast kujust kuulda said, leibus nende hulgas uskujaid inimesi, kes kohe märkasiwad, milles asi seisab. Waata seda Egiptuse kiwisammas kujutab — mitte warao

Amenofis III, waid Memnoni! Paljugi et tema pähe on kirjutatud, nagu oleks teda see warao üles pannud. Eks tema peale wõinud kes tahes ja mis tahes kirjutada. Tähtis ei ole pealkiri, waid i m e, seefama hää, mis kiwi sügawusest wälja kostab. See on koidujumala poja Memnoni hää. See on tema ise! Teisiti ei wõi see ollagi, sest sellest räägitakse wanaaja raamatutes, mida lugupeetud inimesed kirjutanud; ja nemad juba teadsiwad, mis nad kirjutasiwad.

Olgu siin tähendatud, et seda Thebä linnajagu, kus Amenofise kaju seisab, nimetatakse: „Memnonium“ — *Surnutelinn. Mis pärast teda nii nimetatakse? Muudugi mitte juhtumisi ega põhjuseta, waid Aithiopia kangelase Memnoni mälestuseks.

Ka niisugune nimepe sarnadus (Memnon ja Memnonium) aitas, et Amenofise III kaju wiimaks aithioplase Memnoni kujuks hakati pidama. Mii otsiti imelikule nähtusele seletust. Hää, mis warisenud kujust eha tulekul tõusis, oli Memnoni hää: poeg kurtis emale sellest õnnetusest mis teda tabas. . .

Mis tähendab wanaaja raamatuid ja muinasjutte uskuda.

Niisugune seletus oleks nagu muinaslugudega täieste kokku jündinud, ta rahuldab greeklasi. Kas wõib siis muinaslugude üle kahelda? Kas wõib usku jumalatesse ja jutustusi nende tegudest ei miksigi panna? Sumalad nuhtlewad ometi umbusu eest waljuste. Piab nende wiha kartma.

Ja inimesed kartsid, seda uskudes, mis kunagi olemas ei olnud. Hirm metas niisugust usku, ja usk hoidis hirmu.

Harilik muinasjumalate usk leidis enesele tõendust ka laulwa kaju imetus: wanaaegsed raamatud ometi jutustawad, et kusgi Afritas, Aithiopia lähedal on laulew kaju. Ja ta leidus tõeste. Ta on olemas. Ta kõneleb. Seda tõendawad need, kes seda oma filmaga nägid! Muinaslugu sai tegelikult tõeks; hää, mis kiwist wälja tuleb, tunnistab, et tõeste lord kangelane Memnon elas. Mii tekitab imelik muinasjutt ilmeliku seletuse, ja see seletus sai muinasjutule tõendusks. Selle järele hakkas muinaslugu enam ja enam kasvama. Muinaslugu ajas maad, aja ja inimesed segi. Kõik tumenes, läks jasski, nii et enam ära ei tundunud. Memnoni

muinasjutuga sünnib sedasama, mis kõigi imelugudega: terale tõtt, mis nendes oli, kadus wale ja wäljamõelduste paksu koore alla.

Kõige esiteks segati kaks maad, kaks Æthiopiat. Homerus nimetas Æthiopiaks maad, mis Egiptuse rajal seisis. Homerus nimetas äthioplasteks „äärnisi inimesi, kes kahle kohta asunud: ühed seal kus päike looja lähed, teised seal kus päike tõuseb“.*) Homeruse järele on Memnon Koidu poeg, ja seal maal sündinud, mis päikesetõusu pool seisab. Aga Egiptus ei seisa hommitu pool, waid Iõunahommitu pool Greeklamaad. Muinaslugu hakkas Memnioni maaks jeda Æthiopiat pidama, mis Egiptuse taga on.

Nii jäi arusaamataks, kus kohas Memnon elas. Æra segati ka aeg, mil ta elas. Luitatud lookesed Memnioni surma kohta tekkisid üksteise järele. Tema hauda näidati korraga mitmel maal, mis pealegi üksteisest kaugel olivad: üks hauamärk oli Abydus'es Hellepontus'e lähedal (Dardanelli meretisus); teine oli temast kaugel — Ptolemais'is (Sõnitiamaal); kolmas Æthiopias (Egiptuse taga). Ja need hauamärgid olivad mitmel ajal ehitatud; sellepärast määrati Memnioni surm igas kohas ise aja peale. Ja ka Memnon ise oli ühes jutus greeklane, teises äthioplane, kolmandas troojalane.

Aga Amenofise unustasidwad inimesed oopis ära. Tema kitwikuju tunnistati lõpulikult Memnioni omaks, ja tema hääl jumalikuks imeks.

Kuidas ime ära kadus.

Ja kaju häälites mitu sada aastat.

Aga misgi ei ole ilmas igawene. Tuli ots ka imele.

Kord sõitis Rooma Keiser Septimius Sewerus Egiptusesse. See oli inime, kes oma jumalatesse uskus ja neid hoolega austas. Keiser tuli Thebässe nimelt sellepärast, et jumala imet — rääkiwat kaju — oma filmaga näha. Ta käis Memnioni kaju waatamas ja tahtis wäga tema häält kuulda.

Aga kaju waitis kangekaelselt, justnagu kiusate.

*) Odyssee I. laul, 24. rida.

Niisugust waimimist pidas Sewerus Memnoni wihaiks. Aga saladuslise fangelase wiha tegi keisrile hirmu. Temaga oli lugu niisama kui teistegagi ametiwendadega: nad kardawad harilikult wäga jumalaid, kelledele nad alati armu ja kingitusi ootawad, ja kellede peale nad endi maapealsed patud weeretawad. Et nende wiha armuiks muuta, käs kis Sewerus kaju üles tõsta ja uueste paigale seadida.

Keisri käs sai täidetud. Sündis uus ime: keisri puutumise järele jäi kaju wait. Ja pealegi igaweste.

Seft ajast tänapäewani on ta, eht ta küll endisel kohal püsti seisab, furnud ja tunn. Ja uuendatud kaju ei seisja enam ühest kiwitükist, waid wiieft tükist koos, mis raudadega kinni on pandud.

Memnon waitis, ja ta unustati ära, nagu ilma wiis. Ta ei meelitanud enam enese juure inimesi kõigilt mailt kokku; temast ei kõneldud enam. 70-nest pealkirjast, mis kaju alusesse raiutud, ja mis Memnoni häälest jutustawad, on wiimne 130. aastal pärast Kr. sünd. kirjutatud.

Misugune jõud tegi ime, kas jumalik wõi kuratlik?

Muinasjutt laulwast Memnoni sambast hoiti ja hoitakse tänapäewani alles. Kawa aega liikus seletus, mis kord laulwa kiwikaju kohta antud; kawa aega nähti selles imelikku ja salalikku.

Huwitaw on weel see: kuni Kristuse sündimiseni, kus greeklaste ja egiptlaste oma jumalatesse uskusiwad, seletasiwad nad kiwikaju laulmist nendesamade jumalate imerõõks. Ajad läksiwad, Egiptuses ja Greekamaal hakkas ristiusk wäheawal maad wõtma. Endised jumalad kadusiwad ajast ning arust, ununesiwad pikkamööda. Nende asemel hakkasiwad needsamad inimesed teist Jumalat uskuma, ainujumalat kolmes olemisses, Kolmainust; oma endisi jumalaid peeti siis mustadeks põrgujõududeks, kuraditusatuseks ja kurjadeks waimudeks. Ning endiste jumalate teud lueti kuradi tegudeks.

Niisugune muutus tuli iseenesest, nagu tähepanematalt, ja wäga lihtsalt. Kaju laulmist peeti küll endistwiisi imeks, kuid mitte enam jumalikuks, waid kuratlikuks.

On ka arusaadaw: jumalad ja kuradid on üleloomulikud, salalikud jõud. Kas üks neist jõududest arusaadawam on kui teine?

Mitte sugugi. Mõlemad on ühtewiisi arusaamatud. Ja nende jõudude teud niisama. Usi on ainult selles, kuidas salajõudu nimetatakse ja selleks teda peetakse. Ei keegi muu kui inimene ise annab üleloomulistele jõududele nime. Nimi on sõna, j. o. hääli. Täna nimeta imelikku nähtust kuratlikuks, homme jumalikuks, ja pärast jälle jumalikuks, — kas see asja muudab? Uskliku filmas jääb ime imeks, sest et usi usuks jääb ja uskliku inimest midagi tahes ilma arvustamata vastu sunnib võtma. Usi imede siisse ei võinud paganausu kadumiseega kõikuda. Waheta usku usu vastu ehk mõtetust mõtetuse vastu niipalju kui tahad, tõe juure ja sedawiisi ikka ei jõua.

Mis tõe leidmiseks tarwis on.

Et tõe juure jõuda, on tarwis oma arupidamises oopis teisi teed käia: tarwis kindlalt ja hoolsalt järele proovida ja uurida, misjughes olukorras teatud nähtus sünnib ehk sündis; terwet seisukorda tarwis selgitada ja sellest aru saada. Tarwis weel selgeks teha, mis selle põhjust on; tarwis ühtlast selgusele jõuda, kes seda sündmust oma filmaga nägi, kuidas nägi ja mis inime ta oli — tarl wõi rumal, erapoolik wõi erapooletu, arusaamata wõi asjatu-tundja. Weel on tarwis tema jutustamises tõe liialdustest lahutada, seda, mis on, ära lahutada sellest, mis näitab olewat. Ja seda on tarwis täieste eelarwamiseta teha. On ju wäga kerge arusaamata nähtust üleloomuliste jõudude tegewusega seletada; et nõnda neid seletada, waja ainult üelda, et see ime on, ja sellega rahule jääda. Aga kui see sugugi ime ei ole, waid täitsa loomulik? Paljugi, et seal kõik arusaadaw ei ole. See, mis täna arusaamata, wõib homme arusaadaw olla. Waata läbi, uuri, aruta, siis mõistad sedagi, mis esimise pilguga imelik näis olewat.

Looduse pealiskaudne seletamine wiib kergeste ekfiteele. Mitmejugheseid wanu jutte mõne salaliku imeasja üle lugedes, piab kõigepealt küsimine tekkima: kas see siis tõeste just nõnda oli? Kas pole jutustajad midagi omaltpoolt juure pannud? Kas ei ole nad oma jutustustes lihtsat loodusenähtust ära moonutanud? See on ometi nii kerge teha, näit. oma arusaamatuse, oma usulise erapoolsuse pärast ehk oma huwide sunnil, kui imest tulu tuleb, jne.

Wanal ajal peeti arvustamist niisuguste jumalate üle nagu Jupiter, Neptunus ja mitmed teised, wäga nuhtlusewääriliseks, jumalawallatuks ja hirmsaks. Arvamise awaldajaid aeti taga ja pilluti neid ka kividega. Lõpuks aga wõtsiwad arvustajad ometi wõimust.

Nad püüdsiwad kõigepealt fakti, sündmusti diete kindlaks teha, nähtust õigeste kirjeldada.

Peaasi seisis selles, et tõtt leida. Täielist, erapooletut tõtt. Teada saada, mispärast kaju diete õigab.

Tõtt leida! Aga see pole kerge, sest et ajajooksul wäljamõeldused tõega kokku on sulanud. Kuidas neid lahutada? Ja kui see saaksgi tehtud, kuidas siis eraldada seda, mis on, sellest, mis näib olewat?

Tõde, see on kindel teadmine. Laulwa kaju kohta täielist tõtt teada saada tähendab teada saada, kuidas ja mispärast ta laulab, misugustel põhjustel ta laulab.

Kuidas ja mispärast ime enam ime ei näi olewat.

Neil aegadel, esimisel aastasajal p. Kr. s., suutsid mõned õpetlased juba rohkeste kindlaid loodusteaduslisi katseid teha; mõne inimese mõistuses sündis ja kõwenes mõte, et looduseseadused alati ühesugused ja muutmata on.

Sellega lähemgi loodus mitmesugustest üleloomulistest jõududest lahku. Looduses sünnib kõik nagu muutmata reeglite järele, mis kõigi maade ja aegade kohta ühesugused on, nagu see, et kaks ja kaks neli on, kõigi inimeste kohta ühtewiisi õige on. Iga juhtumise ja tema aja jooks on looduses oma reeglid. Kui need juhtumised ilmusiwad, siis tuleb ka teatud looduse tegevus wõi nähtus ilmsiks. Aga kui neid ei ole, ei tule ka seda nähtust, waid midagi muud.

Suba siis kui Memnon häälitses, oli mõnele õpetatud ja sügawale mõistusele see looduse tõde arusaadaw.

Suba siis kirjutas kuulus Greeka õpetlane Euclidēs oma geometria, mille järele me tänapäewani koolides õpime, paniwad suured mõtlejad ning wanaaja õpetlased — Archimedes, Aristoteles, Eratosthenēs ja paljud teised — kasulikkudele teadustele kindla aluse, s.o.

tõlisele teadusele looduse, inimesejuo ja kõige maailma üle. Need ja paljud teised õpetlased jõudsiwad mõtlemises juba niikaugese, et nad tõe ja eksituse, õige ja wildaka arusaamise wahel wahet wõisiwad teha; õpetlased oskasiwad juba paljudel juhtumistel seda mis on, lahutada sellest, mis näitab olewat. Kuid teaduslikka tõdesi tundsiwad wähed; nende kõrwal uskus rahwahulft weel sügawaste ja heafüdamliselt muinasjuttudesse ja imelugudesse, mis ijad ja isaijad talle pärandasiwad.

Kuidas aga oli selle aja õpetlaste arwamine Memnoni kaju ime kohta? Kõigepealt uurisiwad ja waatasiwad nad ta läbi.

Kuulge, mis näit. Strabo, kes juba 15. aastal enne Kr. sünd. Egiptuses oli käinud, laulwa Memnoni samba kohta kirjutas.

„Üks kujudest laulis weel, aga teise kaju ülemine pool oli, nagu räägitakse, maawärisemise korral maha langenud. Tutustatakse ta, et kaju seeft üks kord päewas iseäralit heli kuuldu, mis nii kajak, nagu oleks ta nõrgast lõõgisti tekkinud; ta tuleb kaju sellest poolest, mis aluse peale on jäänud. Mis minusse puutub, siis kuulsin ma tõeste ühes teistega seal käies kella ühe ajal suminat. Tuli see aluseft wõi kajuft eneseft, ehft tegi seda keegi nendest inimestest, kes seal ümber seisiwad? Wõib küll olla, et nad meelega niisugust suminat tegiwad. Midagi ei wõi ma tõendada. Kui õige põhjus teadmata, siis wõib mis tahes ette kujutada, ennem kui seda oletada, et kiwid häälitse da wõiwad.

Meist Strabo sõnadest on näha, et ta arukas ja ettewaatlit inime oli. Ta tahtis teada, aga mitte wälja mõelda. Kõige ülem oli talle tõde, mitte ettekujutuse wiirastus. Igasuguse usu jättis ta kõrwale, — talle oli selge, et see tee tõe juure ei wii, waid waleteele juhüib.

Memnoni „häält“ kuulis weel teine sellesama aja õpetlane Pausanias. Ta ütleb, et see katkewa pillikeele heliga kõige ligemalt ühte lähüb.

Nagu näha, ei ole niisugune heli kaugeltgi see, mis „halelit ja pikaldane oigamine“. Ja seda vähem on ta inimese oigamine, ega ole sugugi mõni „salajõud ja salaliselt nuttew häält“.

Sellest, et kuju ka õhtutel häälitseb või heliseb, ei mäleta usaldusväärilistest vaatlejatest mitte ükski. . . Ja nõnda selgub tõde iseenesest. Kui laulwa kuju juttudest kõik imeliku ja kahtlase, kõik lisandused ja ilustused ära heidame, siis küsime kainelt:

Mispärast kiivid häälitsevad?

Memnon on kunagi häälitsevad, selles ei ole vähematgi kahtlust. Mis häälitsemine see siis oli? See häälitsemine või helisemine oli terve rida üksiteisele järgnevaid helisi, mis nagu löökidest päikesetõuju ajal tekkivad. Häälitsemine olenes õhu mõjust. Mõnikord oli õhk nii hõlb, et Memnon sugugi häälitsema ei saanud.

Edasi on ka teine asi väga tähtis, ja nimelt: Memnon häälitseis ainult siis, kui ülemine pool kuju maas oli, nii et lõhe alumine külg katmata oli. Kui kuju ära parandati ja ülemine pool uueste alumise peale pandi, sellega lõhe koht finni kaeti, siis jäi Memnon vaik.

Kui lugu nii on, siis on ka põhjused, mispärast kiivid helises, arusaadavad: se da tegi päikesekiirte mõju kuju alumise poole pealmise, katkenud külje peale. See oli poleerimata, kuna kuju pind mujalt poleeritud oli. Pealeselle ei olnud graniit, millest kuju tehtud, läbi ühetasane tihe. Temas oli palju pragusi. Selle tõttu tekkisgi lõhe, mis kuju pooleks jautas.

Ime selgib õige lihtsalt.

Egiptuses on kaste väga rohke. Ta katab kõik jahtuvad pinnad. Kuid hommitul, kui päikesekiired pinnale langewad, hakkawad nad kaste auruks muutma. Niiskuse, mis pinnal kõige vähematessegi augukestesse kogunud, kuivab ära. Kaste ja soojus lõhub kiwi. Selle lõhkumise tagajärjel hakkab ta wäheawal warisema, pudenema; tema pinnal tekiwad praud ja lõhed; need lõhed lähewad ifka suuremaks. Oleks kiwi ühesugune, seisaks õige peenikestest osakestest koos, siis suureneks lõhe aegamööda ja ühetasaselt, ilma mingi tõugeteta. Kuid, nagu teada, graniidi ollus ei ole laugelgti ühesugune: graniit seisab koos mitmesugustest teradest, mis ühesõwadused ega ühesuurused ei ole. Temas on walget sõmerat, roosiwärwilist lubjakivi (spath, arragon) ja wilgukiwi.

Mitmesugused terad panewad lõhkemisele mitmesuguselt wastu. Kuid lõhe läheb ühtelugu suuremaks. Wiimaks, sellejärele kuidas kaste ja päike mõjub, ilmub kangema auramise juures ühekorraga lõhe. Üksiline lõhkemine paneb kiviõlugu wõbisema; sellest wõbisemist wäriseb ka õhk; aga õhuwärisemine tundub inimese kõrwast kui hääli. Sellepärast häälitseb siis kivi.

Niisuguseks loomulikuks nähtuseks muudab teadusline seletus oigawa Memnoni, kes emale, Koidule, oma õnnetuse üle kaebab.

Täitja selge, et selles nähtuses midagi imelikku ega üleloomulist ei ole. Kivide häälitsemine, see pole enam ega vähem kui looduse nähtus, loodus ise, muud midagi. Kivi heliseb, ilma et selles üleloomulist jõudu waja oleks. Pole siis waja niisugustelt jõududelt seletust otsidagi. Kindel uurimine kõneleb, et üleloomulisi jõudusi siin ei ole, ei olnud ega ole neid wajagi. Ei ole ju midagi imelikku nendes häältes, mis me kuuleme, kui seinapaberid ahjusoojuse mõjul kortsu kisuwad, ehk kui küetud tuas põrand ja mööbel nagiseb, ehk seinad ja aiad külma käes pauguwad. Kõik need nähtused tulewad sellest, et olluste jaufesed üksteise mõjul liiguwad.

Wõib ka ise teha, nii et kivi häälitsema hakkab. Tarwis wääwlipulki wõtta. Wääwel on ka kivi. Kui sooja käega niisugust wääwlipulka soendada, siis on tema seest rigisemist kuulda. Põsikesed osakesed, millest wääwel koos seisab, hakkawad soendamise tagajärjel üksteise wastu liikuma, ja sellest tuleb wääwli rigisemine.

Memnoni ime proowimine.

Kivid wõitwad häälitseada ja nagu oigada. Kui imelik see ka ei ole, kuid ta on Memnoni kujuga kindlalt ja ustawalt tõendatud. Aga mis see oigamine siis on? See pole sugugi ime. Tarwis ainult need jutud wäljamõeldustest, lisandestest ja ilustustest puhastada, ja ime asemel ilmub täieste seletataw loodusnähtus.

Looduseteaduste tundmine, s. o. kindlate ja ustawate teadmiste omandamine looduse üle, ei ole sugugi üleliigne muinasjuttude ja wanade raamatute arusaamiseks. Teaduse tõttu on head ja täieste õiged abinõud olemas, millega neid wanaaegseid raamatuid ja justustusi proowida. Kui nendes tõtt räägitakse, siis piab see igasugust

proovi wälja kannatama. Aga kui need raamatud teaduslist proovi wälja ei kannata, siis ei maksa ka neid õigeteks pidada, waid neid, nagu iga teist walet, kõrwale heita.

Waadake, misuke proow Memnoni ime tarwis wõib olla. Kui Memnon häälitsees, siis tähendab see, et teatud asjaolude juures kiwi wõib häälitseja. Ja kui ta Thebäs häälitsees, siis wõib see ka mujal ette tulla, kui seal aga selleks niisamajugused ehk sarnased põhjused on.

Iga loodusnähtus wõib korduda, kui aga tema nähtused korduvad.

Häälitsewate kiwide üle arutades on iseenejest teada, et neid mõnes teisesgi kohas olemas on. Ja tõsi, niisuguseid kiwisi tuntakse ka teistes kohtades.

Näituseks Egiptuses, Karnakis seisawad tänapäewani suure, wäga wana templi wareded. Selle templi ehitas warao Tutmosis 1630. a. enne Kristuse sündimist. Wanal ajal oli see tempel oma suuruse ja rikkusega üle terve Egiptuse kuulus. Nüüd on temast ainult näutumad wareded järel, mis endisest kuulsusest waewalt aimu annawad. Hiiglasuurte, pühade firjade ja ilukujutustega kaetud kiwisammaste ümber lamawad punase graniidi, marmori ja liiwakiwi tükiid, millest tempel oli ehitatud. Nad seisawad pikkades ridades, 5—7 jalga kõrged.

Ja mis huvitaw on: need kiwitükid awaldawad jeda sama nähtust, mis wanal ajal Memnoni tuju — nad häälitsewad.

Päikesetõusu ajal kuuldaske mõnikord Karnaki templis iseäralist häält, mis wärisewat pillikeele helisemist meele tuletab, nagu Pausanias Memnoni kohta kirjeldas.

Karnaki waremete laulwatest kiwidest liikusiwad jutud juba ammu ja, nagu ikka, suurte juureluiskamisega.

Mõned uskusiwad neid juttusi kohe, teised ei uskunud sugugi, aga kolmandad, selle asemel, et waielda ja umbkotti rääkida, otsustasiwad proowida, kindlalt ja ustawalt läbi katsuda, kas templi kiwid häälitsewad wai ei.

Zmed korduvad.

Kui see tõsi on, et kiwid häälitsewad, siis: mispärast ja mis sugustel põhjustel?

Karnaki tempel nütöbjel kujul.

Niisuguse järeiproovimise mõttes tulid mitmed Prantsuse õpetlased koku ja reisitiwad Karnakisse. Neil läks ka tõeste korda kiwides imelikka hääli kuulda ning selle põhjuseid leida. Sedajama kuulis kuulus Egiptuse uurija Champolion (Schampolion) noorem.

Põhjus oli just seesama, mis Memnoni samba juures. Kordusiwad põhjused, kordus ka ime. Kiwides olid lõhed ja praud, oli päiksepaiste ja kaste, kiwi häälitjes.

Selleks ei olnud kuradite ega jumalate tegewust waja. Sest imelik nähtus sündis niisugustel põhjustel iseenesest. Ja ei wõinudgi sündimata jääda.

Mõnda siis, see, mida mõned inimesed imeks piawad, ei sünni mõne jalalise, üleloomulise jõu tahtmisel, waid sünnib paratamatalt ja täieste loomulikult. Järeilmõtlemise wäärt on, et imed harilikult korduwad. Mõneldakse ja ka wanades raamatutes on kirjutatud, et imed sünniwad pea ühes, pea teises kohas, ühel ja teisel ajal. Sealjuures seletatakse aga, et jeda see ehk teine jumalus, see ehk teine imetegija teeb.

Aga mida see siis tähendab? Seda, et imed ei olegi imed, waid kõige harilikumad loodused, millest aga inimesed aru ei saa. Nad korduwad sellepärast, et põhjused, mis neid sünnitawad, kordusiwad, siis ei wõinud ime sündimata jääda: niisugusel juhtumisel sünnib ta paratamata ja tingimata. Aga kui lugu nii on, kuhu jääb siis niisugusel korral jumalate imetegew tahtmine ja woli, kui need imed wäljaspool jumaliku tahtmist, paratamata asjaolude järel sünniwad? See tähendab, et imed ei olegi imed.

Kus weel kiwid häälitsewad.

Peale Thebä ja Karnaki leiti kiwide häälitsemist Eylene kiwimurrus, kust wanad Egiptlased endi ehituste jauls graniiti wõtsiwad.

Seda on ka teistes kohtades tähele pandud. Nii näituseks, kuulis keegi inglane Bankes (l. Benks) mitme aasta jooksul Filah jaarel (ka Egiptuses) kiwide häälitsemist. Muinasjutu järele oli selle jaare peal wana Egiptuse kuningas ja jumala Osirise muumia. Heli

mis siin kividest tõuseb, on Vankes'i arvamise järele kandlehääle sarnane. Nii häälitsewad wana-aja templi sambad.

Kuidas mäed wigawad.

Uga mitte ainult kivid ei häälitse, waid ka terwed mäed.

Siinai poolsaarel, Taura linnast põhjaõhtu poole, Punase mere kaldal, seisab 400 jala kõrgune Kellamägi.

See nimi anti mäele sellepärast, et ta tõesti heliseb. Esite arwab reisija, et ta wurru jurifemist kuuleb. Niisugune heli on pea heledam, pea madalam, pea waikib ta saladuslikelt, pea tõuseb uueste. Ja mida kõrgemale märke reisija läheb, seda waljumad ja wältawamad on hääled.

Mõned õpetlased uurisiwad seda nähtust, ja ronisiwad selleks mäe otsa. Mäkke üles minna on wäga raske: mägi on walgest pudenemast liiwakivist, mis paiguti puhta liiwaga on kaetud. Kui Saia õpetlane Sigen mäekülge mööda põlwili üles ronis, langes tema jalge alt lahtine liiw alla. Sellejuures sündis järgmine ime: maa wigas tema jalge all; häälitseiwad kaljud ja ka ligemal seiswad kivistikud. Igal pool oli ragin ja wigamine. Uga inimesed, kes jumalaid ja tontisi usuwad, wärisewad.

Kui S. mäeharjale jõudis, näis talle, et maa kõituma hakkab, sest et tema pea häälitsemisest ümber hakkas käima. Nii tugew oli see sumin ja ragin.

Ka see nähtus awaldas sügawat hirmutawat salalist ja ime- list mõju.

Kellamäe peale ronis weel kaks inglasi Gay (Gee) ja Wellstead. Ka nemad kuulsiwad, kuidas see mägi häälitseb. Esite oli helin õrna kandlehääle sarnane. Mõne pilgu järele muutusid hääled selle krudina sarnaseks, mis siis tekib, kui märja sõrmega wastu klaasi õerutakse. Wähe aja pärast kuuldusiwad hääled kui fange kõnemürin, mis nagu mäe wabisea oleks pannud. Kalju, kus reisijad istusiwad, kõitus, ja kamelid kõhkusiwad.

Selle nähtuse tunnistajaks oli weel inglane Ward (I. Ward). Ta tuli merelt Kellamäele. Temal tuli pitalt mööda liiwa käia. Liiwa-

selga ümbritsejivad liivakivilademed, milles pikad, weega kaetud õensused olivad. Üks nendest õensustest oli 45 jalga lai ja ulatas mäeharjani. Seda mööda pidivad reisijad mäeojja minema. Õensus tõuseb järsku ja on mäeharjadega, mis sõmerkiwi*) koos seisavad, kahelt poolt tuulte eest varjatud.

„Õsite oli kõik waike,“ jutustab reisija, „siis tõusis nõrk mahe heli. Pea heledamalt, pea madalamalt kõlades, tuletas ta kaugelt lajawat flööte häält meele; äkiste aga lätfid hääled waljumaks ja tugevamaks, muutusid orelihäälte sarnajeks. Ja terve kõngas oleks nagu kõikunud. Näis nagu tõuseks jalge alt mitmesugused hüüded, sellejärele kuidas kõikuw liivakiht laienes.“**)

Muinasjutt saladuslikest kloostrist.

Mis hääled need siis olivad?

Sealtmaa arablased räägivad, et mäesügavuses suur wanaaegne klooster peidus olla. Teatud tunnil kumisedaw kloostrit maalused kellad, muntasi palwele kutsudes. Siis hakkab nendest wõimsatest häälestest terve mägi wärisema. Mäekülgedelt langeb liiw, mida tuul sinna kannud, ja wärisewad inimesed ning loomad ... Aga sel ajal ruttawad mäesügavuses mungad palwele; kuulmatalt, pimeduses, tulewad nad endi kambritest; tornikellad aga helisewad edasi, kuni kõik mungad palwetawad ...

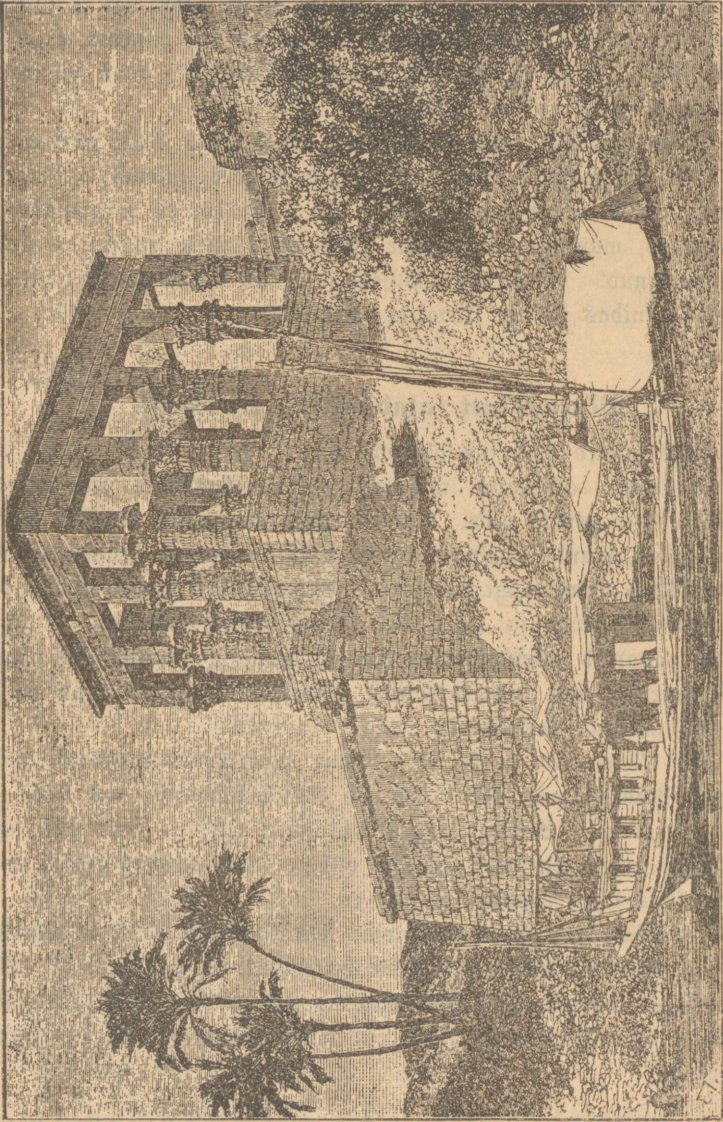
Nii kõnelewad arablased. Wana muinasjutt rahuldab neid täieste. Nad usuwad seda. Usuwad kõigest südamest, oma isade ja isaisade eeskujul. Nende hinges kahtlust ei tekki, et wõib olla, ehk aga esitanemad effiitwad. Wõib olla, et nende sõnad waled on? Reisija küsis ühelt arablaselt:

— Mispäraft sa usud, et mäe sees klooster on? Mina kahtlen.

— Kuidas! hüüdis arablane hirmunult. Sina kahtled? Sa teed sellega suurt pattu. See, mis me wanaisad ja isad räägivad, on tõeste tõsi. Kes neid ei usu, see teutab jumalat. Wanad jutud on pühad.

*) Сѣмеркиви (песчанникъ) on niisugune kiwi, millest weskitiwid tehakse

**) Бенеръ. Космосъ.

Wana Egiptuse templi waremed Niluse ide ääres.

— Enne kui uskuda, tahan ma proovida, ütles reisija.

— Oh isand, ära tee seda, ütles arablane. Allab tapab su selle eest ära. Zmetegu ei tohi proovida, sest see on Jumala ilmutus.

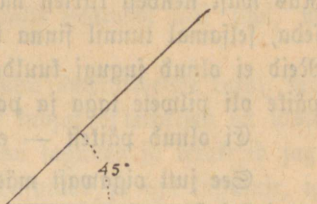
Proov uju vastu.

Alga õpetlased otjustasivad siisgi, et mõraid sõnu ei või usu peale vastu võtta, kui sa eksida ei taha; ja usk petab. Ehrenberg ja Sizen uurisivad seda nähtust, ja leidsivad, et temas midagi ime-likku ei ole.

Vaadake, milles asi seisab. Kellamäe kallakud seisavad 45-graadilise nurgana libamisi. Tuul kandis kõrbest nende peale liiva. Reisija astumine, lind, kes liiva peal liigub, tuulehoog, see kõik ajab liiva allapoole libijema. Liivwaterade libisemisest tuleb kerge kahin. Esite ei ole ta suur. Kuid liivwateradega hakkab ifka rohkem ja rohkem liiva langema. Sellest hakkab hääl suurenema ja muutub aeg-ajalt waljuts läbitungivaks oigamiseks.

Kiisugune on selle nähtuse tea-duslik seletus. Selle nähtuse sündimi-seks pole mingi maaalust floostrit ega munkasi ega üleloomulisi jõudusi tarwis.

Kuid seegi nähtus ei ole ainukene sellesarnane. Ta kordub ka teistes kohtades, ja samasugustel põhjustel.

45-kraabiline nurk.

Wiis penikoormat Kabulast (Aafias) seisab n.n. Kõikwa Mägi. Ta on, nagu Kellamägigi, walge sõmerliiva lademega kaetud ja kahest küllest lubjaste ja liivaste harjadega piiratud. Kui mitu inimest üheskoos mäest alla tuleb, siis tõuseb wali hääl, mis trummipõrina sarnane on.

Sarnast nähtust tuntakse ka Tshiiles (Amerikas), Kopiano orus, El Bramador'i (Huluwal) mäel.

Ka Kalifornias on rida wäitjeid mägesid, mis mõnikord waljult nutawad ja oigawad. Nendest jutustab üks nägija, Karl Meyer: „Kui nendelt kungastelt liiva alla jookseb, kuulub walju surijemine. See näis mulle wäga imelik ja üllataw olewat!“

Weel üks jalaasi.

Sedasama võib Hispanias, Pirenei mägestikus näha.

Sügisel 1812 läis üks reisirja neis mägedes. Reiskööl läks ta wälja, et meistku Port de Benast mäerünka otsa minna.

„Tihedas põesastikus kõndides“, jutustab ta, „jõudsin umbes kella 2 ajal hommiku wõerastemaja juure. Wähe puhunud, läksime weel koiduajal edasi. Tee wiis kitsast kaljulõhet mööda, mis wäga järsku tõusis. Selle järele ilmus meie ees äkiste hästi kaunis pilt. Waikwa imestusega wahtisime kõrguselt üksiku kõrbemäe Maladetta peale: see nägi näis meile nagu mõni imeasi.

Äkiste tõusis tume, pikaldane ja hele hääl, kandlehääle sarnane. Ümberringi oli vaikne. Ainult see hääl kajas tummas waituses. Nagu näis, tuli hääl hiiglasuurtest kiwikaljudest, mis meid ümbritsesiwad. Asjata katsusime meie teada saada, kust kohast ta tuleb, ja ja mis nimelt ja mispärast ta nii imelikult ja saladuslikult heliseb. Päikesekiired walgustasiwad sel minutil heledaste lumiseid mäelatwu. Kas wast nendest kiirtest mäed häälitseiwad? Mõni päew pärast seda, selsamal tunnil sinna kohta tulles, kuulasime asjata neid hääli... Meid ei olnud sugugi kuulda. Õht oli endist wiisi vaikne, aga päike oli pilwete taga ja paks udu kattis juuremat osa mäelatwu.“

Ei olnud päikest — ei olnud hääli.

See jutt oigawast mäest tuletab jutustusi häälitsewast Memnomi kujust meele.

Kuulus Saksa õpetlane Humboldt nägi Amerikasje reisides Orinoko jõe kallastel suuri graniidikaljusid. Indianlased nimetawad neid „muusikakivideks“. Päikesetõusu ajal, kui kõrwa kalju wastu surud, kuuled iseäralist helisemist, mis orelihäält meele tuletab. Mispärast need kaljud häälitsewad? Meid ligemalt läbi waadates leidis Humboldt nende kaljude sees palju sügawaid ja kitsaid lõhesi. Päewal paistab päike nad kangeste kuumaks; ta kõsel ei jahtu nad oopis ära; nad on hommikutelgi soemad kui ümbritsew õht. Seda tähele pannes jõudis Humboldt selgusele, et heli, mis kaljudest tuli, järgmisel wiisil wõis sündida.

Õht kaljudes, s.o. lõhehes, on soem kui wäljas. Sellepärast woolab seesmine soe õht wäheawal wäljo; teda toob wäline jahe õht wälja, nagu talweajal majas lahtise ukse juures lugu on. Nii siis tekkivad kaljulõhehes õhuwoolud. „Muusikakaljud“ seisawad koos kiwides, milledes ka wilgukiwi wõi n.n. maarjaklaafi leidub. Selle wilgukiwi õhufesed, lehesarnased jaukesed ulatawad lõhehe sisse. Õht, mis lõhest wälja woolab, paneb need õhufesed kiwiketelekesed wärisema; sellest wärisemisest sünniwad hääled.

Nõnda seletas kuulus õpetlane Humboldt kaljude häälitsemist. Seegi seletus, ehk ta küll õige on, ei ole täielik. See ei tule ainuli wilgukiwist, waid üleüldse sellest, et kaljus lõhed on, nagu Memnoni sambas.

Kuidas maa jalge all ägab.

Teatatakse ka teisi jutte helisewatest kiwides.

Wäitse Gigi saare peal, Schotimaa idakalda lähedal on warisenud oolithi lademed. Nõnda nimetatakse iseäralist liiki kiwi, mis lubjatuulikestest koos seisawad.

Igas oolithi terakeses on wäike süda sõmerakibekese kujul, mille ümber kord korra järele lubi on. Nõik lubjakiwi terakesed on üksteisega tihedalt kokku kleepinud. Aga kiwi laguneb ja terakesed jagunewad lahti. Waja ainult kiwi peale wajutada, ja iga liigutuse, iga surumise juures kuulufse iseäralikku häält.

Nii pea kui selle kalda peale astub, hakkab ta häälitsema. See hääli on wäga iseäralik. Helisels nagu pinguletõmmatud niit, kui teda küünega puudutatakse. Kalda liiwa peal astudes kuuled iga samm juures seda häält korduwat.

„Ja minu reisiseltfilised“, jutustab Saksa õpetlane Müller, „kõndisidwad kaua mööda seda liiwa, ja ta häälitseis igaõhe jala all. See oli omasugune muusika, ehk temas küll mitmesuguseid toonisi ei olnud. Aga niisuguseid algupäralisi helisi ei saa ka mingisuguses mänguriistas tekitada. Paiguti oli sõreda liiwa all niiske oolithi kiht. Seal olid hääled tugewamad ja tulid jala all kergemine kuuldawale.“

Ühesugused imed sünnivad mõnikord mitmesugustel põhjustel.

Niisama rudiseb tärkliis, kui teda käes pigistatakse; häälitseb ka kuu lumi, kui ta peal kõnnib ehk sõidab.

Wõivad mäedgi teistel põhjustel häälitseada, näitujeks: mõnikord hulub tuul kalju lõhehes, pragudes, õensustes, aga näib nagu ei huluks tuul, waid nagu nutaks mäed.

Waadake, mis üks terawmõtteline prantslane Emiil Sorell mägede ja kiviude häälitsemist seletada püüdes wälja mõtles.

„Ma wõtan oma püüsi“, jutustab ta, „ja lähen ühe lageda koha, näit. wälja peale. Selleks walin ma aja, kus priiske tuul puhub. Wäljale jõudes sean püüsiiraua otja wastu tuult ja hoian libamisi umbes 45 graadini.*) Siis hakkab püüs häälitsema. Ma katjun seda uueste teha ja sean selleks jälle püüsi nii. Ja kui see tehitud on, siis kuulen ma teist korda sedasama häält.

Ja waadake, mis selles katses wäga huwitaw on: kui püüs häälitseb, on koguni mõimata aru saada, kust see häält tuleb.

Karjasele, kes minu kõrwal seisis, ütlesin ma:

— Kas kuulete? Seda teeb minu püüs!

— Olge ikka, herra, see ei tule püüsist, waid sealt kellatornist, wastas karjane.

Kellelt ma iial heli põhjuste üle küsisin, kõigilt sain ma umbes niisamasuguse wastuse, kui ma küsitawale ise juba ette ei üelnud. Harilikult mõeldi, et see häält eemalt tuleb ja wähemalt kolme wersta kaugusel tekkib. Leidus aga ka niisuguseid, kes ütlesiwad, et püüs ei hulu, waid maa all surunud inimesed.

Dma katse peale tuetades püüdis S. mägede ja kiviude häälitsemist seletada. Tema seletamise järele tuleb see tuulest; häält tuleb õhu õerumaisest terawa serwa wastu, kus taga õensus on, mis häält suurendab. „Mis püüsi juures wäikselt näha wõib, see sünnib looduses suurelt. Teraw äär, see on mäe ehk kalju sõrw, ja õensus on org ehk kaljuõensus.“

Katse püüsiiga seletab wäga hästi tuulehulumiist mäelõhehes,

*) 45-graabiline nurk w. 27. leheküljel.

wanades waremetses, wiimaks korstnates. Niisuguse seletuse juures pole waja mõelda, et siin mõnest imeteust juttu oleks. Minult wanal ajal oli kõigil inimestel harjunud wiis loodusnähtusi kõiksugu imeliste olemuste kaastegewusega seletada.

Meie ümber ja sees on ainult loodus.

Looduse tundmatus, hirm arusaamata asjade ees ja teised tundmused, wana sissejuurdunud usk, huwid ja unistused, kõik nad seisawad üksteisega ligidas ühenduses. See kõik tekitab ja hoidis wanal ajal usku imede sisse. Kuid mõistus, mis kindlate ja ustawate teadmiste peale tuetab, wõitis lõpuks ometi, ja imedeust pidi kaduma. Eht küll aastatuhandate wältusel, aga ometi seletas mõistus kõite, ka kõige imelikumaid, salalisemaid nähtusi.

Meie ümber ja sees on ainult loodus. Meie mõtted, tundmused, meie teud, ifegi meie usk, on ka kõik loodusnähtused, niisama loomulikud kui kõik muu. Peale looduse ei ole meis ega meie ümber midagi, ei ole olnud ega wõigi olla. Nähtus, mis mõnele küll ime näib olevat, on, kui ta wäljamõeldus ei ole, muidugi ka loodus. Imelikus nimetatakse teda sellepärast, et ta inimestele wäga ifeäralik näib, kuna nad temast aru ei saa ega teda seletada ei oska.

Juba enne Kristuse sündimist kirjutas kuuluis Rooma kirjanik ja tark Cicero (l. Tšitsero): „Midagi ei jünni ilma põhjusteta. Mis olla ei wõi, seda ei olegi. Aga kui midagi juhtub, siis on see wõimalik, ja selles ei tule mingi imet otsida. Aga kui juba kõite imeks lugeda, mis aruldane on, siis tuleb iga tarka inimest kõige suuremaks imede hulgas arvata. Ma olen selles kindel, et hobuseesjel fagedamine warsfu sünnitab kui loodus tarku inimesi. Wõib kindlalt ütelda: mis wõimata on, see ei sünni ialgi; aga mis wõimalik on (ja mis sünnis), see ei ole enam ime. Ei wõi imeks pidada, millel wõimalik oli wõimalikult saada (de divinatione).“

Ka saladustes ei ole midagi imelikku.

Mispärast wanal ajal imedeust kindlalt seisis, nüüd aga fii-relt langeb?

Sellepärast, et ühtelugu arusaamata arusaadavaks saab, see on, et kindlalt ja ustawalt teada saadakse, misjuguistel põhjustel sündmused ja nähtused tekivad. Iga muutus, mis meis ehk meie ümber sünnib, nõuab teatud olude kokkujuhutumist; üht juhtumist seletatakse teisega, teist kolmandaga jne, kuni lõpmatuseni. Nähtus võib ainult siis ilmuda, kui selleks kõik sündsabad põhjused on. Kui kõik need põhjused ei ole, siis ei ole ka nähtust. Kui üks nendest puudub, siis ei ole nähtus just niisugune nagu ta sellega koos oleks olnud.

Uga mis need põhjused siis ise on? Nemadgi on nähtused. Nõnda siis mõjuvad nähtused nähtuste peale, ühed teiste peale. Sellest waja selgelt, hästi selgelt aru saada; ilma selleta ei ole loodus ega inimese elu ega ülepea mingi asi arusaadaw. Iga sündmus on lüli põhjuste ja tagajärgede ahelas. Kus on ots? Seda me ei tea. Ja kas me seda kunagi kätte saame? Võib olla et ialgi ei saa. Uga see polegi meile tähtis, meie püüame aga edasi, püüame järele jätmata.

Arusaamata ja ära seletamata küsimused on meil alati ees, aga see, mis läbi on käidud, on arusaadaw ja ära seletatud. See on meil juba käes. Ja mis käes on, sellest piame kõwaste finni pidama, sest see on kindel ja ustaw teadmine. See on kui lõnga ots, millest me mitmesuguste saladuste kera arutame. Kindel teadmine on oma nimetuse wääriline, ta ei peta meid, selle peale võime kindlad olla. Ja mis nüüd weel seletatud ei ole, see on tulewikus seletatav.

Peaasi on aga see, et walet tõesti alati ja igal pool lahutada osata, hooltsaste ja diete. Siis on selge, et ka see, mis alles arusaamata ja mis weel tundmata, ei ole ega wõigi midagi imelist olla.

Ja tõepoolest, mis on saladus? Saladus on seejama loodus, muidugi meile alles tundmata.

Waadake mis kuulus Kepler ütles: „Enne kui imedesse uskuda, on waja kõik nõud nende seletamiseks ära katjuda.“

Kui looduses midagi weel ära seletamata on, siis ei tähenda see sugugi, nagu ei oleksgi see seletatav.

„Mõtte“ kirjastuse raamatuladu, Talli

216397

- Aasta I (album). 95 f. „Aasta“ kalendrib ilmuvad
 Bebel A. Seltstonna sotsialiseerimine. 25 f.
 Doktor Bernsteini Juhatuseraamatule. Nõuanded mees...
 Delitzsch Fr. Kelle poeg oli Kristus? 20 f.
 Edasi I—VII (albumid). à 25 f. Edasi kalender iga aasta. 25 f.
 Gumpłowicz Ladislaw. Abielu ja wabaarmastus. 15 f.
 Heraklides A. Cesti usk. 25 f. Piibli-sõnaraamat. 1.25 f.
 Jagersoll R. G. Wastukohad piiblis. 20 f.
 Kautsky K. Erfurdi programm. 25 f.
 Kiltshewski B. Mis naisterahwastel endi üle waja teada. 15 f.
 Korpimaa L. Dstuihijused ja sotsialismuz. 20 f.
 Lafargue P. Ujalooline idealismuz ja materialismuz. 10 f.
 Lwow-Rogatshewski B. Trükkisõna ja tsensuriamet. 40 f.
 Lendkirjab. „Lendlehe“ wäljaanded kokkufõidetult. 34 f.
 Martna M. Soome. Hulga piltidega. 1.50 f.
 Marx Karl. Kapital I. Ilmub annetena, iga anne 30 f.
 Menger A. Unarhismuz. 10 f.
 Mõtted. I. Piltidega. 1 r. — Mõtted II. Piltidega. 1.20 f.
 Rubakin A. Imede ja salajõudude seas. Piltidega. 15 f. —
 Kuidas kiwid kõnelewad ja laulawad. Piltidega. 15 f.
 Rusticus. Kuda ja mida uskuda? Teaduse kindlusest. 10 f.
 Schiwago S. Lehekülg Schweitzi wabastuse-ajaloost. 20 f.
 Tagasi. Piltidega. 20 f.
 Terwit, jõudu. Raamatud terwisehoiust, jõukarastusest, spordist.
 Tulus Kirjawara. Tehnologialised ja praktilised õperaamatud.
 Tõnurist A. Narwa. Hulga piltidega ja kaartidega. 1 r.
 Wilde Eduard. Awalik kiri Cesti Kirjanduse Seltfile. 15 f.
 Wood-Allen Mary. Ütle mulle õigust, armas ema. 20 f.
 Zoll G. A. Ernst Renani „Jeesuse elu“. (Referat.) 15 f.
 Üleüldine Raamatulogu. Jga nr — 16 lehekülge — 2 f.
-
- Andrejew Leonid. Jutt seitsemest ülespoodust. 55 f.
 Bud W. Juku elulugu. 10 f.
 G. Alwine. Jõuluõhtul. 3 f.
 Herrad selttimehed riigimoonakateks. Karrikatuuridega. 19 f.
 Jõulusõow. M. Martna tõlgitud jutt. 3 f.
 Järneselt Arwid. Maaema lapsed. 30 f.
 Meushinski B. Jeesus. Barrabase raamatust. 10 f.
 Proletarlane W. Sõnajalad. 50 f.
 Puhasorg Joh. Meie elu. 80 f. — Ka „parem“ seisus. 8 f.
 Nooslaja Hans. Jämedad jooned. 22 f.
 Twain M. Uabama ja Gewa päewaraamatud. Piltidega. 30 f.
 Tõnurist A. Priipsud. 75 f. Kui loodeti. 7 f. Patuoinas. 10 f.
 Wilde Eduard. Jutustused. 1.25 f. — Muiged. Piltidega. 70 f.
 Zola Emile. Sükelawajad. (Germinal.) 2 r.